

**Дідківська Л.В.,**  
к.е.н., науковий співробітник відділу економічної історії  
*ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”*  
м. Київ, Україна

## **РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Одним з ключових блоків угоди про асоціацію між Україною та ЄС є подальший розвиток сільського господарства та сільських територій, адже потенціал вітчизняного аграрного виробництва, зважаючи на природні конкурентні переваги, є вагомим та перевищує потреби внутрішнього ринку. Більше того, зростання попиту у світі на екологічно чисті та якісні продукти харчування дає реальний шанс сільському господарству України на стійкий розвиток. Водночас вистояти у конкуренції із європейськими сільськогосподарськими підприємствами на ринку найбільші шанси мають крупні вітчизняні агрокомпанії, діяльність яких активно підтримувалась попереднім урядом. Проте базовими господарськими одиницями українського села були і залишаються дрібні селянські (фермерські) господарства, які ризикують назавжди залишитись сировинним додатком до агрохолдингів. Єдиний шлях до їхнього еволюційного поступу в об'єднанні у сільськогосподарські кооперативи у сфері кредиту, постачання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції для надання їм можливості скористатися ефектом масштабу. При цьому кооперативи забезпечать найнижчий рівень трансакційних витрат і перешкоджатимуть концентрації додаткової вартості в руках представників торгового капіталу.

Справедливість такого висновку доводить і вітчизняний та світовий досвід, який засвідчив, що функціонування в рамках економічної системи розгалуженої мережі кооперативних організацій дозволяє вирішувати одночасно низку проблем економічного та соціального характеру, зокрема підвищує

ефективність підприємницької діяльності, розширює можливості її фінансового забезпечення, сприяє технологічній модернізації підприємств, допомагає їм долучитися до використання інноваційних технологій та капіталомістких об'єктів виробничої інфраструктури, перешкоджає надмірній монополізації і підтримує здорову конкуренцію між учасниками ринку, сприяє розв'язанню проблем справедливості розподілу доходів та соціального забезпечення. Останнє, з огляду на певний дефіцит соціального потенціалу держави, набуває особливої актуальності. Не менш ваговою є роль сільськогосподарської кооперації у підвищенні громадянської активності, розбудові демократичних механізмів суспільної взаємодії та консолідації нації. Результативність її діяльності у забезпеченні стабільності економічного відтворення у аграрній сфері, продовольчої безпеки країни, аграрного виробництва, демографічного та соціального розвитку сільських регіонів.

Позитивний суспільний, економічний та соціальний ефект від впровадження сільськогосподарської кооперації націлює на пошук шляхів її формування в Україні. Тим більше не потрібно вигадувати новітню стратегію, вона може бути сформована на основі ретроспективного аналізу вітчизняного кооперативного досвіду та висновків із світової практики. Так, провідна роль у формуванні інституційного підґрунтя для ефективного функціонування сільськогосподарської кооперації належить державі, а за умови реалізації відповідної державної політики «тягар» соціальної відповідальності може бути раціонально перерозподілений між урядовими і кооперативними організаціями.

Проте сьогодні влада, чиновники не розуміють значення кооперації як дієвого інструменту розв'язання проблем на селі, мають недостатній рівень системних знань про кооперацію, внаслідок чого відсутня стратегія її розвитку, вона не підтримується органами влади. Більше того, варто звернути увагу на непослідовність державної політики у цій сфері, що була часом діаметрально протилежною. Якщо уряд Ю. Тимошенко активно популяризував кооперативну ідею і навіть було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 557 від 03.06.2009 р. Державну цільову економічну програму підтримки

сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. [3], згідно з якою передбачалось створення 10500 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, то урядом М. Азарова було взято курс на розвиток великого агробізнесу і відповідно відтерміновано реалізацію цієї програми. Зрозуміло, що такі крайнощі сучасної державної політики не могли позитивно вплинути на формування кооперативів у сільському господарстві України.

Разом із тим історія становлення вітчизняної кооперації в кінці XIX – на початку XX ст. засвідчує, що держава не тільки не допомагала, але й перешкоджала розвитку кооперативного руху. Кооперативні організації розпочинали свою діяльність майже нелегально за відсутності будь-якої законодавчої бази [1, с. 10]. Лише ініціатива та невтомна робота українських учених та громадських діячів, які вивчили кооперативний досвід у країнах Західної Європи, сприяли появі та адаптації кооперативів, забезпечували легітимність їх роботи, підвищували можливості їх виживання та функціонування в межах існуючої економічної системи. Особлива заслуга учених тієї доби у тому, що вони не були кабінетними дослідниками, свої теоретичні висновки апробували на практиці, працюючи у міністерствах, органах місцевого самоврядування (земствах), зніційованих ними громадських організаціях, безпосередньо з малограмотними селянами.

На жаль, сьогодні український селянин також не розуміє переваг сільськогосподарської кооперації, а найгірше те, що у нього викривлене сприйняття кооперативних організацій, а це зумовлено впливом не лише формальних, але й неформальних інституційних чинників, сформованих у радянський період. Не усвідомлюючи ринкову природу кооперативу, його помилково пов'язують з усупільненням засобів виробництва, колективним виробництвом та зрівняльним розподілом. Не сприяє розвитку кооперації не тільки незнання селян, але і небажання брати на себе ініціативу, оскільки українцям тривалий час насаджувалась психологія патерналізму, пасивність та орієнтація на державні структури. Сформувалися міцні вертикальні зв'язки між

державою та громадянами, тоді як кооперативна співпраця передбачає горизонтальну взаємодію. Крім того, часто новостворені кооперативні організації копіюють такі характеристики радянського суспільства, як єдиноначальність без зворотнього зв'язку, профанація виборів керівництва та волонтаристський розподіл доходів тощо. Зрозуміло, що рівень довіри населення до таких організацій в Україні незначний, проте їх поява свідчить про поступ до громадянського суспільства.

Таким чином, актуалізується в першу чергу необхідність популяризації ідеї кооперації в українському суспільстві. Значну роботу в цьому напрямі можуть проводити управління агропромислового розвитку при місцевих органах влади, депутати селищних та районних рад, аграрні громадські організації, ініціативні прибічники кооперативного руху, а також дорадчі служби, що вже надають допомогу у питаннях створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Їх системна інформаційно-консультаційна діяльність дозволить ефективно вирішувати проблеми об'єднання малих та середніх виробників у кооперативи за умови підвищення рівня знань у сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації самих ініціаторів через залучення експертів, підготовку висококваліфікованих кооперативних кадрів.

Потужними перешкодами на шляху до розвитку вітчизняної кооперації є і інші неформальні чинники: відсутність довіри та конфлікт інтересів між фермерами. Тому складовою успіху має стати виявлення на селі ініціативних і авторитетних лідерів, здатних досягти консенсусу між зацікавленими сторонами, стимулювати об'єднання індивідуальних селянських господарств у кооперативи, вести за собою членів кооперативу для досягнення спільної цілі. Натомість сьогодні нерідко кооперативи реєструють представники місцевих олігархічних груп, чиновники з метою отримання донорської допомоги, пільгового оподаткування, дискредитуючи істинну місію кооперації. У зв'язку з цим держава має взяти на себе контролюючу функцію для очищення кооперативного руху від псевдокооперативів, адже відмовитись від державних програм підтримки кооперативів на етапі їхнього становлення не вдасться.

Надання системи стимулів і пільг можна узалежити від конкретних економічних показників діяльності кооперативу (кількість членів кооперативу, обсяги виробництва та продажу, розміри членських внесків та розмір сукупного капіталу кооперативу тощо). В умовах децентралізації влади в регіонах України доцільними були б і програми підтримки розвитку кооперації, профінансовані з місцевих бюджетів.

При цьому не можна забувати, що ідея відродження кооперації державним коштом у системі державного управління не є продуктивною, адже кооператив є самоорганізованою автономною господарською системою. Тотальне державне втручання в його діяльність призводить до втрати цією організацією кооперативної сутності. Таким чином, суперечливість процесу відродження сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів полягає в тому, що держава не може брати безпосередньої участі у створенні кооперативних організацій, оскільки зі збільшенням її присутності (організаційної, економічної, адміністративної, фінансової), як правило, зменшується відповідальність і мотивація товаровиробників у кооперативних діях [2, с. 280]. Водночас передумови для втілення кооперативної ініціативи можуть створюватися лише державою за участю повноважних представників кооперативного руху через формування сприятливого економічного, правового, організаційного, соціально-психологічного середовища.

### **Література:**

1. Мацієвич К. З минулого сільськогосподарської кооперації / К. Мацієвич // Українська сільськогосподарська кооперація. – 1926. – Збірник 1. – С. 1–16. – (3 нагоди 10-ї річниці заснування «Централу»)
2. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
3. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF>